

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Досліджено чинні в Україні норми міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених та історію їх імплементації в українське правове поле. Проведено ретельний аналіз норм міжнародного гуманітарного права та їх імплементації в національне законодавство. Розглянуто правове регулювання поведження з військовополоненими під час воєнного стану. Акцентовано увагу на поведженні з військовополоненими під час воєнного стану чи ведення бойових дій, дотриманні їх прав та виконанні обов'язків. Виявлено загрози щодо можливих порушень прав військовополонених. Зокрема, зазначено, що військовополонених можуть піддавати тортурам і жорсткому поведженню, їх можуть використовувати як робочу силу без забезпечення їм належних умов праці.

Наведено основні причини порушення прав військовополонених: військові дії, небажання додержуватися норм міжнародного права, недосконалість національного законодавства.

Визначено важливість дотримання норм міжнародного права щодо поведження з військовополоненими. Для вирішення проблеми порушення прав військовополонених необхідно забезпечити дотримання норм міжнародного права, вдосконалити національне законодавство, створити механізми контролю за дотриманням прав військовополонених.

Ключові слова: військовополонений, воєнний стан, права військовополонених, правове регулювання.

Постановка проблеми. Порядок поведження з військовополоненими під час воєнного стану регулюється Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року та Додатковими протоколами до них 1977 року. Україна є учасницею цих конвенцій та протоколів.

Відповідно до міжнародного гуманітарного права військовополоненими є особи, які належать до збройних сил держави, що воює, до ополчення або добровольчих загонів, що входять до складу регулярних збройних сил, а також ті особи, які не входять до складу регулярних збройних сил, але озброєні і носять відкриті знаки розпізнавання, беруть безпосередню участь у бойових діях.

Військовополонені мають право на повагу до їхньої особи та честі. Вони не повинні піддаватися актам насилля чи залякування, а також знущання і приниження честі й гідності. Усе це набуло актуальності з початком повномасштабної агресії росії проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання порядку поведження з військовополоненими були предметом наукового дослідження низки фахівців у галузі як кримінального права, так і загальнотеоретичної юриспруденції. Зокрема, це такі українські науковці, як І. Жаровська, Я. Шевчук, [1], В. Мальцев [2], І. Яковець [3], К. Шильке, І. Озерна [4], Я. Годжек [5] та ін. Проте з початком ведення повномасштабних бойових дій і появою великої кількості військовополонених це питання тільки починає набувати належного правового регулювання, тому потребує додаткового дослідження.

Метою статті є аналіз правового регулювання порядку поведження з військовополоненими під час воєнного стану в Україні і світі та пошук оптимальних шляхів вирішення проблемних питань щодо поведження з військовополоненими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання порядку поведження з військовополоненими під час воєнного стану здійснюється на основі міжнародних договорів та законодавства України.

Згідно з міжнародним правом військовополоненими є особи, які належать до збройних сил ворожої держави або до ополчення та регулярних сил, які не входять до складу збройних сил, але носять на собі видимі знаки розрізнення, і які були взяті у полон під час воєнних дій.

Права й обов'язки військовополонених визначаються Женевською конвенцією про поведження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року [6]. Ця Конвенція є обов'язковою для України, оскільки вона є членом Міжнародного комітету Червоного Хреста та Міжнародної організації Червоного Хреста. Військовополонених після захоплення їх у полон евакуюють якомога скоріше до таборів, розміщених у зоні, що знаходиться на достатній відстані від зони бойових дій, для того, щоб вони перебували у безпеці.

У таборах для військовополонених повинні бути створені умови, необхідні для збереження їхнього здоров'я та життя. Військовополонені мають право на належне харчування, одяг, житло,

медичну допомогу та інші необхідні речі. Військовополонені мають право на переписку з родиною, а також на отримання від неї поштових відправлень. Військовополонені не можуть бути змушені до роботи, яка становить загрозу їхньому здоров'ю чи життю або яка пов'язана з військовими цілями.

Держава, що тримає у полоні, відповідає за поведження з військовополоненими. Вони завжди повинні бути захищені, зокрема від насильства чи залякування, а також від образ та зацікавленості публіки. Військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі. Із жінками необхідно поводитися з усією повагою, зумовленою їхньою статтю.

Відповідно до Женевської конвенції [6] військовополонені мають право на таке:

- повагу до їхньої особи й честі;
- гуманне поведження;
- належне харчування, одяг та житло;
- медичну допомогу та лікування;
- листування;
- відвідини;
- обмін інформацією про себе та своїх родичів.

Військовополонені не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за дії, вчинені ними у зв'язку з виконанням військових обов'язків. Вони також не можуть бути примушені до праці, яка суперечить людській гідності.

Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачає, що іноземці та особи без громадянства, які є військовополоненими, користуються правами та свободами, передбаченими міжнародними договорами України, зокрема Женевською конвенцією про поведження з військовополоненими [7]. У разі вчинення військовополоненим злочину він може бути притягнений до кримінальної відповідальності відповідно до законодавства держави, яка тримає його у полоні.

Національне законодавство України також закріплює основні положення міжнародного права щодо поведження з військовополоненими. Зокрема, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що військовополонені мають право на:

- гуманне поведження;
- належне утримання та медичну допомогу;
- справедливий та неупереджений судовий розгляд у разі звинувачення у воєнних злочинах або злочинах проти людяності;
- звільнення та репатріацію після закінчення воєнних дій [8].

Поряд із цим 1 квітня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період» [9]. Цей Закон визначає правовий статус військовополонених, права та обов'язки держави, яка тримає їх у полоні, а також порядок здійснення заходів щодо поведження з ними.

Крім того, наведеним Законом України передбачено, що:

- військовополонені перебувають під владою держави, яка тримає їх у полоні, а не окремих осіб чи військових частин;
- держава, яка тримає в полоні, відповідає за поведження з військовополоненими;
- будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених;
- військовополонений може бути покараний лише один раз за один і той самий проступок або за одним і тим самим звинуваченням;
- військовополонений має право на захист від свавілля та на справедливий суд;
- військовополонений має право на повагу до його релігійних та культурних традицій [9].

Також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період» встановлено, що:

- військовополонені можуть бути звільнені з полону за станом здоров'я, за віком або за іншими гуманними підставами;
- військовополонені, які не можуть бути звільнені з полону, можуть бути репатрійовані після закінчення воєнних дій;
- військовополонені, які вчинили злочини, можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності відповідно до законодавства держави, яка тримає їх у полоні [9].

У період дії воєнного стану в Україні діють також інші нормативно-правові акти, які регулюють порядок поведження з військовополоненими, зокрема: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий

період» 2022 року [10]; Порядок тримання військовополонених, затверджений Кабінетом Міністрів України 2022 року [11].

Ці акти встановлюють додаткові правила поведінки з військовополоненими в період воєнного стану, а саме:

- військовополонені можуть бути інтерновані в табори для військовополонених;
- військовополонені можуть бути залучені до роботи на благо держави, що тримає їх у полоні;
- військовополонені можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за тяжкі злочини, вчинені проти мирного населення держави, що тримає їх у полоні.

Отже, порядок поведінки з військовополоненими під час воєнного стану в Україні регулюється як міжнародним, так і національним законодавством. Це законодавство спрямоване на забезпечення гуманного поведінки з військовополоненими та дотримання їхніх прав.

Незважаючи на наявність певних гарантій прав військовополонених, у практиці воєнних конфліктів часто спостерігаються порушення цих прав. Так, військовополонені можуть піддаватися катуванням, жорсткому поводженню, їх можуть використовувати як робочу силу, не забезпечуючи їм належних умов праці. Однією з проблем є недостатня інформованість про права військовополонених. Це може призводити до того, що військовополонені не отримують належного захисту. Іншою проблемою є недосконалість механізмів контролю за дотриманням прав військовополонених, що може спричинити зловживання з боку військового командування або інших осіб, які мають справу з військовополоненими.

Основними причинами порушення прав військовополонених є такі.

1. Військові дії. В умовах воєнного конфлікту часто виникає плутанина у визначенні того, хто є військовополоненим, а хто ні. Це може призвести до того, що особи, які мають право на статус військовополоненого, можуть бути піддані неправомірному поводженню.

2. Небажання дотримуватися міжнародного права. Деякі держави не бажають дотримуватися міжнародних норм щодо поведінки з військовополоненими. Це може бути пов'язано з бажанням помститися за втрати, завдані в ході воєнного конфлікту, або з прагненням одержати військові переваги.

3. Недосконалість національного законодавства. У деяких країнах національне законодавство не повною мірою відповідає міжнародним нормам щодо поведінки з військовополоненими. Це може призвести до того, що військовополонені не отримують належних прав і гарантій.

Висновки

Україна є державою, яка додержується міжнародних норм щодо поведінки з військовополоненими. Це підтверджується тим, що Україна є учасницею Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. Однак навіть у таких випадках не можна виключати можливості порушення прав військовополонених. Тому важливо постійно вдосконалювати законодавство та механізми контролю за дотриманням цих прав.

Для вирішення проблеми порушення прав військовополонених необхідним є таке.

1. Забезпечити дотримання міжнародного права. Всі держави повинні додержуватися міжнародних норм щодо поведінки з військовополоненими.

2. Удосконалити національне законодавство. Національне законодавство країн, які беруть участь у воєнних конфліктах, має повною мірою відповідати міжнародним нормам щодо поведінки з військовополоненими.

3. Створити ефективні механізми контролю за дотриманням прав військовополонених, які могли б реагувати на випадки їхнього порушення.

Крім того, треба зважати на те, що в умовах воєнного стану можуть виникати ситуації, коли дотримання певних прав військовополонених може бути обмежено з метою забезпечення безпеки або інших законних інтересів. У таких випадках важливо, щоб ці обмеження були пропорційними та тимчасовими.

Отже, правове регулювання порядку поведінки з військовополоненими під час воєнного стану в Україні забезпечує дотримання їхніх прав і свобод, гарантованих міжнародним правом та законодавством України.

Перспективними напрямками наукових досліджень є подальше вивчення міжнародного досвіду правового регулювання порядку поведінки з військовополоненими під час воєнного стану та шляхів вдосконалення національного законодавства.

Перелік джерел посилання

1. Жаровська І., Шевчук Я. Правове регулювання статусу військовополонених відповідно до норм міжнародного гуманітарного права: історична та сучасна ретроспектива. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2023. № 4 (40). С. 20–27.
2. Мальцев В. Захист прав військовополонених: історія та сучасність. URL: <http://surl.li/eesayq> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Яковець І. Правовий статус військовополонених: окремі аспекти медичної допомоги та працевлаштування. URL <http://surl.li/oyeqbk> (дата звернення: 28.10.2023).
4. Шильке К., Озерна І. Стан дотримання міжнародних норм і стандартів поводження з військовополоненими під час війни в Україні. URL: <https://cutt.ly/qew3Uv5W> (дата звернення: 12.11.2023).
5. Годжек Я. С. Нормативні гарантії статусу військовополонених у міжнародному праві та їх значення для України. URL: <http://surl.li/yszmeu> (дата звернення: 12.11.2023).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: <http://surl.li/bnotux> (дата звернення: 25.10.2023).
7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <http://surl.li/jlkmyw> (дата звернення: 05.11.2023).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <http://surl.li/nqjvby> (дата звернення: 05.11.2023).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <http://surl.li/borwrm> (дата звернення: 05.11.2023).
10. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 р. № 721. URL: <http://surl.li/pwoakai> (дата звернення: 02.11.2023).
11. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <http://surl.li/odzghy> (дата звернення: 07.11.2023).

Стаття надійшла до редакції 05.05.2024 р.

UDC 340.12(043)

V. Kyshkan

LEGAL REGULATION OF THE PROCEDURE FOR THE TREATMENT OF PRISONERS OF WAR DURING THE STATE OF MARTIAL

The article is devoted to the study of the norms of international humanitarian law in force in Ukraine regarding prisoners of war and the history of their implementation in the Ukrainian legal field. A thorough analysis of the norms of international humanitarian law and their implementation in national legislation is carried out. Legal regulation of the treatment of prisoners of war during martial law is being considered. Attention is focused on the treatment of prisoners of war during martial law or the conduct of hostilities, the observance of their rights and the fulfillment of their duties.

Threats regarding possible violations of the rights of prisoners of war are identified. In particular, the authors point out that prisoners of war can be subjected to torture and ill-treatment, they can be used as labor force without providing them with proper working conditions. One of the problems is lack of awareness about the rights of prisoners of war. This can lead to the fact that prisoners of war do not receive adequate protection. Another problem is the imperfection of mechanisms for monitoring the observance of the rights of prisoners of war. This can lead to abuse by the military command or others who deal with prisoners of war. The main reasons for the violation of the rights of prisoners of war are: military actions, reluctance to comply with international law, imperfections of national legislation.

The importance of observing the norms of international law regarding the treatment of prisoners of war is determined. To solve the problem of violation of the rights of prisoners of war, it is necessary to: ensure compliance with international law, improve national legislation, to create control mechanisms for observing the rights of prisoners of war.

Keywords: prisoner of war, martial law, rights of prisoners of war, legal regulation.

Кишкань Вадим Анатолійович – слухач Національного університету оборони України
<https://orcid.org/0009-0001-1643-8184>